

NORMATIVNE ORIJENTACIJE ADOLESCENATA U RIZIKU ISKAZANE KROZ SAMOPREZENTACIJU

ANTONIJA ŽIŽAK

Primljeno: listopad 2005.
Prihvaćeno: siječanj 2006.

Izvorni znanstveni radovi
UDK:376.5

Uvid u literaturu pokazuje da se pod pojmom normativna orijentacija susreću i na različite načine integriraju neki elementi fenomena kao što su životni stil, orijentacija na budućnost, vrijednosne orijentacije te obilježja moralnog razvoja. Većina istraživanja usmjerena na upoznavanje navedenih aspekata života adolescenata slična je po metodološkom, kvantitativnom pristupu. U ovom radu se koristi kvalitativni pristup. Kao strategija za prikupljanje podataka o normativnim orijentacijama djece i mladih u riziku koristi se samoprezentacija. Prvi cilj ovog rada je upoznati autentične misaone obrasce adolescenata u odnosu na životnu orijentaciju, norme i specifične vrijednosti te psihosocijalne rizike. Drugi cilj ovog rada odnosi se na razmatranje značenja raspona unutar kojeg adolescenti opisuju svoje normativne orijentacije za konceptualiziranje socijalnopedagoške dijagnostike. Četrdeset adolescenata u dobi od 12 do 20 godina sudionici su istraživanja. U vrijeme njegove provedbe bili su uključeni u proces procjene potreba i planiranja intervencija. 27 ih je bilo u procesu procjene potreba u dijagnostičkoj ustanovi, a 13 u stambenoj zajednici. U obradi podataka dobivenih iz samoiskaza korištena je kvalitativna analiza teksta. Područje normativnih orijentacija definirano je kroz sedam kategorija: životna orijentacija, odnos prema pravilima, odnos prema radu, odnos prema novcu, odnos prema autoritetima, odnos prema sredstvima ovisnosti i odnos prema nasilju. Opširnije je elaboriran onaj dio teme kojim se opisuje odnos prema normama, životnom usmjerenju i ovisnostima, a manje opširno aspekti koje se odnose na specifične vrijednosti. Glede stila ili načina na koji su u intervjuima adolescenti govorili o sebi i svom životu na razini ove teme uočljiva su dva obilježja – samopredstavljanje kroz navođenje primjera i kroz usmjerenost na pozitivno.

Ključne riječi: normativna orijentacija, samoprezentacija, adolescenti u riziku

Uvod

U naslovu ovog rada susreću se dva rijeđe korištena stručna termina – normativne orijentacije i samoprezentacija. Radi načina na koje se u ovom radu koriste potrebno je ukratko predstaviti značenja koja im se pridaju u literaturi.

Pojam norme se koristi često, ali na puno različitih načina, kako u svakodnevnom, tako i u jeziku različitih društvenih znanosti (Sheehan, 1979). Pritom se pod normama uobičajeno podrazumijevaju sandardi za socijalno prihvatljiva ponašanja, odnosno kao što kažu Regoli i Hewitt (1991) norme su pravila kojima se reguliraju ponašanja. Termin normativne orijentacije koristi se puno rjeđe i pri tom daleko višeznačnije od pojma norme. Ta značenja osim standarda ponašanja uključuju ciljeve i zadatke, aktivnosti i interese, način uključivanja u socijalnu zajednicu i odnose s drugima, pozicioniranje pojedinca i skupina prema vrijednostima, pravilima i nor-

mama, kontroli i nositeljima moći, i sl. Stoga se može reći da se pod pojmom normativna orijentacija susreću i na različite načine integriraju neki elementi fenomena kao što su životni stil, orijentacija na budućnost, vrijednosne orijentacije te obilježja moralnog razvoja. Sheehan (1979) također upozorava da se terminom normativna orijentacija naglašava stalna prisutnost normi u nekom kontekstu ili populaciji.

Životni stilovi adolescenata se istražuju na zaista različite načine. S jedne strane kroz istraživanja razvojnih zadataka (primjerice: Chatterjee, Bailey i Aronoff, 2001), s druge strane kroz istraživanje interesa, vrijednosti i stavova (primjerice Becker, 2004), potom kroz fokusiranje na identitet adolescenata (primjerice Nurmi i sur., 1997), odnosno kulturološka obilježja sadašnjeg, idealnog i budućeg života (primjerice Shek i sur., 2004), a sigurno bi pozornije studiranje literature ukazalo i na neke druge

pristupe. Obzirom na to i saznanja o životnim stilovima adolescenata su vrlo specifična i vrlo raznolika. Međutim, na općoj razini, primjerice, slijedeći poruke koje sažimajući istraživanja životnog stila mladih u Njemačkoj daje Becker (2004) vidljivo je da je mladima osobna dobrobit i nezavisnost podjednako važna kao i ostaloj populaciji. Značajne razlike javljaju se u odnosu na normativnu i kreativnu orijentaciju. I dok su mladi više usmjereni na samorazvoj, kreativnost i životna zadovoljstva dotle odrasli dominantno slijede normativnu orijentaciju pridajući, u skladu s tim, veće značenje zakonu, redu i sigurnosti, tradiciji te zaštiti, odnosno sigurnosti okoline u kojoj žive.

Nurmi, Liiceanu i Liberska (1999) koncept orijentacije na budućnost definiraju kao način predviđanja vlastite budućnosti u formi interesa, nada, očekivanja i briga. Saznanja iz literature o tome kako se istražuje koncept budućnosti su raznolika. Tako primjerice Gjesme (1983) govori o dva tipa studija kojima se istražuje efekt sadašnje motivacije i djelovanja u budućem vremenu. Eksperimentalni tip studija bavi se uglavnom istraživanjem bliske budućnosti, a *ex-post-facto* tip studija istražuje efekte sadašnjeg djelovanja na buduće ciljeve. Rezultati nekih ranijih istraživanja (Trommsdorff, 1983.; Nurmi, 1989.; McWhirter i McWhirter, 1994; Carroll i sur., 2001) ukazuju kako su karakter i kvaliteta orijentacije na budućnost adolescenata značajno povezane sa spolom i socijalno-ekonomskim porijeklom. Maloljetni delinkventi u komparaciji s nedelinkventima imaju manje strukturiranu perspektivu budućnosti te veće značenje pridaju ciljevima koji se odnose na razvoj socijalnog identiteta. Istraživanja (McWhirter i McWhirter, 1994) su ukazala kako je nedostatak kontrole nad donošenjem odluka, budućnošću i životom zajedničko obilježje sve visoko rizične mladeži.

Ajduković (1989., str. 43) ukazuje da se s jedne strane pojmovi vrijednosti i vrijednosne orijentacije koriste kao sinonimi, a da se s druge strane pod pojmom vrijednosne orijentacije podrazumijevaju „na određeni način organizirane i međusobno povezane vrijednosti, koje usmjeravaju širi raspon ponašanja svojih nosilaca, poje-

dinaca ili grupa“. Istraživanja vrijednosti su u pravilu dobro teorijski utemeljena, a vrlo često slijede komparativni model istraživanja sa različitim populacijama. U nedavnom istraživanju vrijednosnih orijentacija mladih u nas Radin (2002) utvrđuje da u odnosu na vrijednosti mladi nisu homogena društvena grupa, pri čemu su mladi najpoželjnijim vrijednostima smatrali materijalni položaj, privatnost, samosvojnost i profesionani uspjeh. Potpuno drugačije izvještavaju Raboteg-Šarić i Rogić (2002) ispitujući kvalitetu života i životne planove mladih na području posebne državne skrbi. U njihovom je istraživanju u hijerarhiji vrijednosti najviše mjesto zauzimalo zdravlje, a potom prijateljstvo i stalno zaposlenje. Konstataciju o nehomogenosti u svom nešto ranijem istraživanju je donijela i Ajduković (1989) za populaciju maloljetnih delinkvenata.

Uz općepoznate koncepte moralnog razvoja koje su postavili Piaget i Kohlberg (Berns, 1985) za područje rada s adolescentima u riziku, a posebice onom podskupinom koja ispoljava delinkventno ponašanje, značajni su i Warren-Palmerov model socijalne zrelosti te Huntov model konceptualnih razina koju su često predstavljali teorijsku podlogu istraživanjima moralnog razvoja te populacije (Lukin, 1979; Žižak 1984; Bouillet, 1998). Općenito govoreći, istraživanja na području razvoja morala ukazala su da je stupanj moralnog razvoja značajno povezan s dobi, intelektualnim potencijalima, obrazovanjem i socijalnoekonomskim statusom (Berns, 1985). Specifičnije, u odnosu na adolescente delinkventnog ponašanja pokazalo se da njihov moralni razvoj nije usklađen s dobi, odnosno da delinkventi koji su upućeni na najstrukturiranije oblike tretmana funkcioniraju na nižoj razini moralnog razvoja (Bouillet, 1998).

Iako različita, kako po istraživačkom problemu tako i po rezultatima, većina istraživanja usmjerena na upoznavanje navedinih aspekata života adolescenata slična je po metodološkom, kvantitativnom pristupu. Međutim, kao što konstatira Schwandt (2000), kad bi se pitalo stvarnost pokazalo bi se da ne postoji unaprijed propisani jezik i metoda za njeno opisivanje. Stoga je jezik samoprezentacije jedna od legitimnih

mogućnosti za razumijevanje, opisivanje i predstavljanje pojedinčeve stvarnosti. U ovom se radu upravo samoprezentacija koristi kao strategija za prikupljanje podataka o normativnim orijentacijama djece i mladih u riziku.

Iako se relativno malo piše o samoprezentaciji u literaturi se susreću donekle slične definicije. Primerice: Samoprezentacija je kreativan proces u kojem akter modelira svoje vanjsko ponašanje uzimajući u obzir kontekst (Goffman, 1959, prema Feldman, Forrest i Happ, 2002);

- Samoprezentacija je postupak koji ima za cilj stvaranje, održavanje ili mijenjanje pojedinčevog imagea u očima drugih (Baumeister, 1982, prema Benerjee, 2002);
- Samoprezentacija je način na koji osoba prezentira informacije o sebi s namjerom stvaranja dojma (Catania, 1999);
- Samoprezentacija se odnosi na procese koje koristimo u nastojanju da ovladamo utiscima koje ostavljamo na druge ljude (Schlenker, 1980, prema Williams, Hudson i Lawson, 1999).

Lako je uočljivo da sve navedene definicije, više ili manje eksplicitno, govore o pojedinčevom utjecanju na oblikovanje tuđe impresije o sebi. Kao što kaže Goffman (prema Benerjee, 2002) u interesu je pojedinca kontrolirati ponašanje drugih, posebice njihove postupke prema sebi. Samoprezentacija je utemeljena na svijesti pojedinca da može utjecati na to kako ga drugi procjenjuju, a preko toga i na interakcije s tim drugima. Stoga se i kaže da je primarna funkcija samoprezentacije uz davanje informacija o sebi i utjecanje na interpersonalnu komunikaciju i odnose s drugima.

Pri prihvaćanju i valoriziranju samoprezentacije kao strategije prikupljanja podataka kako u kliničkom tako i u znanstvenoistraživačkom radu ključno je pitanje – je li uopće i ako da, do koje mjere, moguće da se kroz samoprezentaciju pojedinac predstavi „iskreno i pošteno“ (Catania, 1999). Odgovori su različiti ozirom da se već od prve sociološke studije pod nazivom „The Presentation of Self in Everyday Life“ koju je proveo Goffman 1959. godine (prema Benerjee,

2002) naglašava važnost načina na koji pojedinac predstavlja sebe i svoje aktivnosti drugima, načina na koji pokušava kontrolirati dojam koji ostavlja na drugoga. U tom smislu se u suvremenijoj literaturi govori o strategijama i modelima samoprezentacije.

Jones i Pittman (1982, prema Feldman, Forrest i Happ, 2002) identificiraju pet strategija samoprezentacije: *ulagivanje*, *samopromocija*, *ilustriranje (davanje primjera)*, *zastrašivanje i ponižavanje*. Uljepšavanje slike o sebi sastavni je dio svih strategija. Feldman, Forrest i Happ (2002) su u svom istraživanju dokazali da varanje/uljepšavanje u samoprezentaciji ovisi o cilju samoprezentacije. Tako se pokazalo da je uljepšavanje prisutnije u strategijama samopromocije i ulagivanja. Nadalje, pokazalo se da pri samoprezentaciji muškarci i žene „varaju“ u jednakoj mjeri, ali na različite načine. Ispitanici u studiji spomenutih autora – to jest, studenti su uljepšavali podatke o sebi (pogotovo ako je partner u razgovoru bila ženska osoba), dok su studentice „varale“ na podacima o drugim osobama. Važan nalaz je također da ljudi manje uljepšavaju podatke o sebi kad se radi o važnim, intimnim stvarima, a više kad se radi o manje važnim stvarima.

Catania (1999) prepoznaje tri teorijska modela samoprezentacije: *model socijalne poželjnosti*, *model otvaranja* i *model opasnosti/prijetnje*. Model socijalne poželjnosti pretpostavlja da se ljudi predstavljaju tako da je naglašena namjera da pojačaju i zadrže svoj socijalni image. Model otvaranja naglašava da ljudi tendiraju zadržati jednakomjernost u socijalnim situacijama, pa tako i u situaciji samoprezentacije, kroz reciprocitet u vrsti i količini podataka koje o sebi prezentiraju drugima i koje od drugih dobivaju (što je teško u istraživanjima koja koriste metodu intervjua jer je intervjueru „zabranjeno“ da sebe prezentira). Model prijetnje naglašava da neke vrste pitanja u nekom kontekstu mogu biti prijetnja za pojedinca, proizvesti snažno emocionalno uzbuđenje pa i negativne emocije poput srama, krivnje što u krajnjoj liniji vodi do prikriivanja podataka. Preklapanje među modelima je veliko tako da se može konstatirati da

svi zajedno naglašavaju „svojevrsnu opasnost“ od samootkrivanja za sliku o sebi, a naročito samopoštovanje.

Benerjee (2002) naglašava da je načinjeno jako malo istraživanja o tome kako djeca sebe samoprezentiraju. Kroz analizu nekoliko istraživanja dolazi do zaključka da su za kvalitetu samoprezentacije djece važne kako kognitivne tako i motivacijske varijable. Sažimajući istraživanja nekih autora (Selman, 1976., 1980; Bennett i Yeeles, 1990; Aloise-Young, 1993; Bennett i Matthews, 2000) Benerjee (2002) konstatira da djeca mlađa od 8 godina zadovoljavaju neke pretpostavke na kojima počiva samoprezentacija. Primjerice: zainteresirani su utjecati na tuđe ponašanje, svjesni da su u fokusu tuđe pažnje, imaju razvijene kognitivne potencijale za razumijevanje tuđih uvjerenja, međutim, nisu zainteresirani za socijalnu evaluaciju. Ta determinanta socijalnog ponašanja razvija se tijekom osnovnoškolske dobi kao rezultat iskustva s vršnjacima. To podupire tezu da djeca tek iza osme godine života počinju razumijevati zašto i kako se uključuju u samoprezentaciju.

Kako je na generalnoj razini jako malo studija koje počivaju na samoprezentaciji djece i mladih, tako je u odnosu na istraživanje normativnih orijentacija kroz kvalitativni pristup ili specifičnije kroz samoprezentaciju situacija još nepovoljnija. Među dostupnim kvalitativnim studijama jedino je studija samoprezentacije vlastite životne pozicije i problema mladih u izvanobiteljskom smještaju Mollenhauera i Uhlendorfa (1995) pažnju posvetila i normativnim orijentacijama. Poznali su četiri tipa normativnih orijentacija. Mladi s *pasivno konstruiranim očekivanjima skrbi* vlastitu dobrobit u hijerarhiji vrijednosti postavili su na najviše mjesto, ali su pri tom pasivni i očekuju da budu zbrinuti od drugih. Mladi s *egoističnim orijentacijskim obrascem* su orijentirani na sebe te socijalne norme označavaju kao irelevantne, a teže postići osobno zadovoljstvo gotovo pod svaku cijenu, nerijetko se ponašaju i žive u ekstremima. Mladi *orijentirani na konvencionalne vrijednosti* teže zadovoljiti društvene

standarde i očekivanja. Pokušavaju aktualizirati razliku između sebe i drugih kroz preuzimanje većih odgovornosti. Stalno ističu potrebu za promjenom na bolje. Četvrti tip normativnih orijentacija nazvali su *težnjom ka zajednički prihvatljivim normama*. Mladi iz te skupine eksperimentiraju sa životnim postavkama, žele više prostora za sve što je dobro te više nagnju kontaktu s ljudima nego materijalnim vrijednostima.

Problem i cilj istraživanja

Ovaj rad je dio projekta „Socijalnopedagoška dijagnoza – participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija“¹. Sukladno tome osnovni problem istraživanja u cjelini pa i ovog rada je utvrđivanje mogućnosti i granica participacije adolescenata u procesu donošenja odluka pri planiranju budućih interventnih mjera. Pristup koji je korišten u ovom istraživanju je dio šireg, participativnog, odnosno kvalitativnog pristupa koji se smatra najprikladnijim za istraživanje složenih pitanja participacije djece i mladih u procesu procjene potreba i planiranja intervencija². Moguće je navesti najmanje dva bitna razloga da se odabrana tema osvijetli kroz kvalitativni pristup, ili specifičnije kroz participativno istraživanje. U prvom redu, kao što je uvodno konstatirano, saznanja koja imamo o normativnim orijentacijama adolescenata u riziku dolaze uglavnom iz istraživanja utemeljenih na kvantitativnom pristupu pa nam nedostaje cjelovit uvid koji bi uz perspektivu stručnjaka i drugih važnih osoba uključivao i perspektivu adolescenata. U drugom redu participativna istraživanja puno su kongruentnija s participativnim kliničkim radom nego drugi tipovi istraživanja. Participativni klinički rad s djecom u riziku kroz sagledavanje tzv. korisničke perspektive imperativ je suvremene prakse koji proizlazi ne samo iz UN Konvencije o pravima djeteta nego i iz obilježja vremena u kojem živimo. Participativna istraživanja za razliku od istraživanja o djeci i istraživanja s djecom,

---

¹ Projekt se provodi na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a glavni istraživač je prof. dr. sc. Nivex Koller-Trbović

² Više o participativnim istraživanjima vidjeti u: Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (2003).

Participacija kroz sudjelovanje u:**Znanstveno-istraživačka razina** • Davanje suglasnosti upućene osobe;• Prikupljanje podataka kroz **samoprezentaciju****Praktična razina** • Davanju suglasnosti upućene osobe/Ugovaranje;

• Prikupljanju podataka kroz samoprezentaciju;

• **Samoupoznavanje** odnosa prema pojedinim aspektima života kroz **samoprocjenu i samotumačenje**;

• Planiranje budućih intervencija kroz sudjelovanje u izboru, planiranju i evaluaciji vrste i tijeka intervencije

u fokusu imaju upravo ostvarenje participativnih prava djeteta u njegovom svakodnevnom životnom okruženju te omogućavaju da se njihov glas čuje na što autentičniji način (Porter i Lacey, 2005). Pod tim vidom model participacije ima u ovom projektu dvije razine koje se reflektiraju i na operacionalizaciju pojma samoprezentacija:

U ovom se radu bavimo samo znanstveno-istraživačkom razinom modela participacije korisnika te nas u skladu s tim zanima i time određena razina samoprezentacije. Sukladno tome prvi cilj ovog rada je upoznati autentične misaone obrasce adolescenata koji se zbog poremećaja u ponašanju ili rizika u obitelji i/ili ponašanju nalaze u procesu procjene potrebe za eventualnim društvenim intervencijama u odnosu na životnu orijentaciju, norme i specifične vrijednosti te psihosocijalne rizike³. Drugi cilj ovog rada odnosi se na razmatranje značenja raspona unutar kojeg adolescenti opisuju svoje normativne orijentacije za konceptualiziranje socijalnopedagoške dijagnostike.

Pritom polazimo od predznanja utemeljenih na rezultatima ranijeg istraživanja provedenog također kvalitativnom metodologijom i sa sudionicima koji su se zbog rizika u vlastitom ponašanju i/ili obitelji nalazili u institucionalnom tretmanu (Mollenhauer, Uhlendorf, 1995). Ti nas rezultati i tip istraživanja usmjeravaju prema očekivanju da će i adolescenti, sudionici ovog istraživanja svoje normativne orijentacije elaborirati na zaista različite načine, ali koje će

uz pomoć kvalitativnog pristupa biti moguće strukturirati na grupnoj razini.

Metode rada***Sudionici u projektu***

Sudionici u istraživanju su adolescenti, oba spola u dobi od 12 do 20 godina. Njih 40 sudionicima ovog istraživanja su postali u onom razdoblju svog života kad se donosi za njih važna odluka glede planiranja buduće interventne mjere ili smještaja u narednom životnom razdoblju. Riječ je o djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju koji se nalaze u procesu procjene potreba za intervencijama (27 sudionika iz Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb i Karlovac) i mladima koji nakon dugogodišnjeg boravka u dječjem domu odlaze ili su već u stambenoj zajednici (13 sudionika iz Stambene zajednice Dječjeg doma Zagreb). Svi su ti mladi ljudi dragovoljno pristali sudjelovati u istraživanju nakon što su im svrha i proces istraživanja detaljno obrazloženi.

Obilježja sudionika istraživanja prema dobi i spolu su sljedeća:

- 22 sudionika su osobe muškog spola u dobi od 12 do 20 godina,
- prosječna dob muških sudionika je 15,6 godina,
- 10 sudionika je u dobi od 14 do 15 godina,
- 18 sudionika istraživanja su u dobi od 12 do 18 godina,
- prosječna dob sudionica je 16,2 godine,
- 2/3 sudionica su u dobi od 17 do 18 godina.

³ Više o kontinuumu rizika vidjeti u radu Bašić, Žižak, Koller-Trbović (2004)

Tijek i način provođenja istraživanja

U prikupljanju podataka korištena je metoda razgovora, tehnika polustrukturiranog intervjua. Intervju je podijeljen prema osnovnim socijalnopedagoškim područjima: o sebi, obitelj, škola, društvo, slobodno vrijeme, interesi, intervencije, budućnost. Iako je određen broj pitanja bio unaprijed pripremljen intervju je vođen maksimalno otvoreno s namjerom poticanja mlade osobe na samoprezentaciju, odnosno pričanje vlastite priče, vlastitim riječima, tempom i načinom. Na taj je način postignuto dobivanje autentičnih izjava o vlastitom životu kroz navedena životna područja i vremensku perspektivu - sadašnju situaciju, iskustva i doživljaj prošlosti te projekciju budućnosti.

Početak rada s djetetom / mladom osobom bio je pomno pripremljen. Prije intervjua vođen je razgovor u svrhu pojašnjavanja svrhe i ciljeva projekta, informiranje o načinu rada, ulogama istraživača i sudionika/korisnika, mogućnosti odustajanja u bilo kojoj fazi istraživanja, zaštiti privatnosti i anonimnosti, te traženje dobrovoljnog pristanka na sudjelovanje u istraživanju. U tom smislu zadovoljeni su standardi Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (2003).

Metode obrade rezultata

Intervju je sniman, potom doslovno prepisan. Prepisani intervju je dat na čitanje i uvid intervjuiranom sudioniku projekta, a nakon toga, po potrebi su načinjena i dodatna pojašnjavanja i/ili dopunjavanja. Tek nakon što je svaki sudionik vidio tekst svog intervjua i s njegovim sadržajem bio suglasan uslijedila je obrada i analiza.

U obradi podataka korištena je kvalitativna analiza teksta. Cilj je bio sažeti i strukturirati te razumjeti i protumačiti empirijsku građu. Temelj analize je postupak klasifikacije i oblikovanja apstraktnih pojmova iz zapisa. Korišteni su slijedeći koraci kvalitativne analize;

- priprema teksta za kodiranje;
- timsko, konsenzualno, kodiranje (određivanje jedinice kodiranja, usklađivanje i razvrstavanje kodova: a) 1. reda ili sažetih izjava; b) 2. reda, odnosno dimenzija, c) 3. reda, odnosno

kategorija; d) 4 reda, odnosno područja ili tema). Primjer kodiranja nekoliko izjava iz istog intervjua po navedenim koracima dat je u tablici 1.

- uređenje teksta, interpretacija i argumentiranje konkretnim izjavama sudionika. U neposrednom radu na kvalitativnoj analizi teksta pretežno smo se rukovali smjernicama, koracima i načelima analize kako ih predstavlja Rapuš-Pavel (1999). Za pohranu i obradu podataka korišten je računalni program za kvalitativnu analizu teksta Nvivo.

Rezultati

Empirijska građa analizirana na opisan način razvrstana je u 10 područja ili tema i to: o sebi, djetinjstvo, obitelj, škola, vršnjaci i slobodno vrijeme, poremećaji u ponašanju, intervencije, strategije suočavanja, normativne orijentacije i budućnost. Ukoliko se uspoređi polazna teorijska pozicija projekta koja je operacionalizirana kroz sedam socijalnopedagoških područja i rezultati na razini tema ili područja vidljivo je da su se kroz samoprezentaciju mladih aktualizirale neke teme (poremećaji u ponašanju, strategije suočavanja i normativne orijentacije) koje nisu bile očekivane kao zasebne. Kao što je naslovom i uvodom najavljeno u ovom radu bavimo se samo jednom od tih tema, imenovanom normativne orijentacije. Razvrstavanje izjava sudionika unutar tog područja na razini kodova trećeg reda, kao što je iz tablice 2 vidljivo, rezultiralo je sa sedam kategorija: **životna orijentacija, odnos prema pravilima, odnos prema radu, odnos prema novcu, odnos prema autoritetima, odnos prema sredstvima ovisnosti i odnos prema nasilju**. Tih sedam kategorija zapravo opisuju odnos sudionika istraživanja prema životu uopće, prema normama i specifičnim vrijednostima (rad i novac) te psihosocijalnim rizicima kao što su nasilje i sredstva ovisnosti. Pri predstavljanju rezultata slijedit će se upravo ta logika.

Svaka od tih kategorija definirana je kroz nekoliko dimenzija koje su rezultat kodiranja izjava sudionika na razini 2. reda. Dimenzije sa sobom nose informaciju o rasponu sadržaja koji određena kategorija pokriva. Kao što je iz

Tablica 1. – Primjer kodiranja:

Izvorni tekst i određivanje jedinice kodiranja (podcrtano)	Kodovi 1. reda (Sažimanje)	Kodovi 2. reda Apstrahiranje/ Dimenzije	Kodovi 3. reda (Klasificiranje) Kategorije	Kodovi 4. reda (Tematiziranje) Područja
„...važna je <u>njegova sloboda ali i sloboda koju on sam sebi postavlja i koju njemu drugi uvjetuju i koju on drugim uvjetuje.</u> Ono, nitko nema pravo drugog čovjeka ograničavati niti jedan čovjek smije biti ograničavan.“ (65/23) ¹	Sloboda za sebe i druge	Pravila internalizirana	Odnos prema pravilima	Normative orijentacije
Važno mi je <u>poštenje, iskrenost, sloboda, rad i sve</u> od toga ima svoje zašto i kako. I što je logično u biti ... <u>sa ljudima do kojih mi je stalo najvažnija stvar mi je iskrenost i poštenje,</u> a u životu je <u>općenito važan rad jer ako čovjek ne radi propast će a mora raditi.</u> “ (66/23)	Pozitivan stav prema vrijednostima (rad, iskrenost, poštenje, sloboda)	Pozitivne vrijednosti	Životna orijentacija	Normativne orijentacije
„Pa osoba koja je najbolja, koja sve super radi u školi i doma, jedna moja prijateljica...super je prolazi s pet, poštuje roditelje i oni nju, ali ona kad sjedne u auto, ako piše 70 ona vozi 90 i recimo ja kod nje kažem u auto, vidiš kršiš pravila, dok isto tako ima nekih ljudi super, isto tako su jako dobri kao osobe pa recimo puše marihuanu ili nešto, ne znam... <u>znači krše pravila, ako ne zakon, krše neka ljudska pravila. Isto tako jedan čovjek utječe na drugog, ne krše nikakva pravila osim narušavanja mira...</u> Mislim da je to dosta važno, <u>ali najvažnije je to upravo nekakav društveni zakon...moramo se znači prema drugima odnositi moramo raditi...</u> recimo znači kao nije zapisano ne smije se smeće bacati na cestu, sad ga ja mogu baciti...nego baš to da pazimo da gledamo.“ (69/23)	Međusobno poštovanje i uvažavanje kao temelj pravila	Pravila internalizirana	Odnos prema pravilima	Normativne orijentacije

treće kolone vidljivo (u kojoj je prikazan broj sudionika čije izjave su vezane uz određenu dimenziju, odnosno kategoriju), mladi sudionici ovog istraživanja najčešće su u samoprezentaciji govorili o svom odnosu prema pravilima, svojoj životnoj orijentaciji i odnosu prema sredstvima ovisnosti. Pri tom treba imati u vidu da je odabran i opisan način analize teksta ili specifičnije

kodiranja izjava tražio da se izjave razvrstaju u jedno od utvrđenih područja. Na taj su način izjave koje u sebi primjerice sadrže poruke o stilu života, vrijednostima i/ili ovisnostima u kontekstu specifične grupe (obiteljske, rodbinske ili prijateljske) ili odnosa / stava (prema budućnosti, interesima, školi, domu, slobodnom vremenu) razvrstane u pripadajuća područja. Tako se prava

¹ Kroz odgovor na pitanja: „Opiši način na koji se odnosiš prema društvenim pravilima i zakonima? Što za tebe znači poštenje, rad, obveze, sreća, novac, sloboda...? Što ti je od toga važno u životu?“

Tablica 2. – Usporedni prikaz kodova 3. reda (kategorija), kodova 2. reda (dimenzija) i broja sudionika čije izjave su tako kategorizirane

Kategorije:	Dimenzije:	Broj sudionika:
Životna orijentacija	- Ka pozitivnim vrijednostima - Ka neovisnosti - Ka besciljnosti	15 3 1
Odnos prema pravilima	- Konformistički stav - Teškoće s poštovanjem - Pravila internalizirana - Ambivalentan odnos	14 7 3 3
Odnos prema radu	- Pozitivan - Negativan	4 2
Odnos prema novcu	- Novac kao nužnost - Novac kao problem - Novac kao najveća vrijednost	7 3 2
Odnos prema autoritetu	- Uvažava jače - Uvažava starije	1 1
Odnos prema sredstvima ovisnosti	- Odbijajući - Prihvaćajući uz povremeno konzumiranje	11 6
Odnos prema nasilju	- Protiv nasilju	3

slika o svakom od područja, kako na individualnoj, tako i na grupnoj razini, može dobiti tek integriranjem svih izvaja / poruka / kodova. To je međutim, nemoguće na razini jednog rada. Zato ćemo se ovdje koncentrirati na područje normativnih orijentacija sa sviješću da dio informacija ostaje izvan ove analize, ali i sa sviješću da su izjave koje konstituiraju temu potencijal iz kojeg se može o njoj učiti.

Životna orijentacija

Polovica sudionika istraživanja na neki je način u svom samoiskazu, bilo odgovarajući na pitanje⁴, bilo samoinicijativno, rekla nešto o svojoj životnoj orijentaciji. Prepoznata su tri tipa sadržaja koje te izjave sa sobom nose. Imenovani su kao dimenzije životne orijentacije ka pozitivnim vrijednostima, ka neovisnosti i ka besciljnosti.

Najveći broj sudionika/ica koji su nešto rekli o svojim životnim usmjerenjima učinili su to kroz izjave koje sadrže poruke o usmjerenosti ka pozitivnim vrijednostima. Radi se o vrlo raznolikim pozitivnim vrijednostima, a među njima prednjači

„dobro ponašanje“ Kad pogledamo individualne izjave vidimo da to „dobro ponašanje“ ima različite sadržaje koji se kreću od pristojnog riječnika, preko konkretnih ponašanja (ne krasti, poslušati starije, raditi, učiti) pa do odnosa prema drugima (biti ljubazan, pomoći, biti korektan). Primjeri izjava dati su u tablici 3. Mladi su nadalje spomenuli iskrenost, poštenje i prijateljstvo. Jedan do dva sudionika su u svojim samoprezentacijama spomenuli usmjerenost ka vrijednostima kao što su sloboda, rad, ljubav te pomaganje drugima.

Tri sudionika/ice su izjavama na vrlo sličan način potvrdili svoju usmjerenost ka neovisnosti u budućem životu. Ta se neovisnost utemeljuje u završavanju škole, pronalaženju posla i stana te samostalnom životu i odlučivanju. Uz to, kao što je iz citiranog primjera zamjetno (tablica 3), neovisnost je poželjna i prihvatljiva stoga što je ovisnost tako teška, naročito emocionalno.

Usmjerenost ka besciljnosti nalazi se samo u izjavi jednog sudionika istraživanja. Radi se o adolescentu koji je u vrijeme sudjelovanja u istraživanju bio ključan u dijagnostički proces.

⁴ Kroz odgovor na pitanja: „Opiši način na koji se odnosiš prema društvenim pravilima i zakonima? Što za tebe znači poštenje, rad, obveze, sreća, novac, sloboda...? Što ti je od toga važno u životu?“

Tablica 3. – Dimenzije izolirane unutar kategorije *životna orijentacija* i primjeri izjava sudionika

Dimenzije:	Primjeri izjava:
Ka pozitivnim vrijednostima	<p>„Pa ljubaznost...ja mislim da je to jako važno, ponašanje samo ponašanje, znači ovoga...riječnik i tako dalje...to je isto jako važno...onda je važno...pa ponašanje mislim da je jako važno, da je najvažnije, mislim ponašanje, znači odnos prema drugim ljudima.“ (19/40)</p> <p>„Važno mi je poštenje, iskrenost, sloboda, rad i sve od toga ima svoje zašto i kako. I što je logično u biti...sa ljudima do kojih mi je stalo najvažnija stvar mi je iskrenost i poštenje, a u životu je općenito važan rad jer ako čovjek ne radi propast će, a mora raditi.“ (23/40)</p> <p>„Prvo prijateljstvo...da nema prijateljstva kaj bi čovjek bil..koga bi imel, imel bi svoje doma, pa ne bi se celi život samo svojih doma roditelja držal i vukel mamu za suknju i tatu za džep...ne znam, kak se veli za tatu, a mamu za suknju vučeš...“ (28/40)</p>
Ka neovisnosti	<p>„...pa jednostavno da sam neovisna, to za mene znači sloboda da sam neovisna, da ne ovisim o nikome jer ja znam kakav je to osjećaj kad ti ovisiš o nekome. To nije nimalo lijepi osjećaj.“ (26/40)²</p>
Ka besciljnosti	<p>„Da, da nema Dugava, ni jednog popravnog doma, ni Kukuljevićeve, ni škole, ne bi imali gdje biti, bili bi tak slobodni vani ko ptice...ležo bi doma, spavao i gledao televiziju...“ (12/40)</p>

Taj sedamnaestogodišnjak, procjenjujući prema citiranom dijelu samoiskaza, zapravo je u to vrijeme bio bez ciljeva i pozitivnih sadržaja za svoj budući život.

Odnos prema normama i specifičnim vrijednostima

Kao što je već napomenuto, **odnos prema pravilima**, najčešće je prisutan u samoprezentaciji. Taj je odnos u pravilu opširno elaboriran, a obzirom na različitost sadržaja razvrstan u četiri podgrupe, odnosno dimenzije: konformistički stav, teškoće s poštovanjem, pravila internalizirana, ambivalentan odnos. Od 27 sudionika koji su govorili o svom odnosu prema pravilima pola ih je tako izrazila svoj konformirajući stav prema pravilima, potrebi njihovog postojanja i uvažavanja. Potrebitost pravila iskazana je kroz aspekte sigurnosti, organizacije i funkcionalnosti, dok se kod poštovanja pravila pokazalo da nije neophodno poštovati sva pravila. U tom smislu su

mladi primjerice rekli: „*pa da nema pravila onda bi, ne znam, ne bi funkcioniralo sve, cijeli svijet, ono...ne znam, jednostavno, mora biti nešto, neke smjernice, jednostavno to ono, što bi bilo da sad ne znam...jednostavno moraju biti pravila, ja ne znam kak bi bilo bez pravila.*“ (15/40); „...*pa moram ih poštovat... ali ima pravila koja se ne moraju poštovat...zakoni se moraju poštovati* (10/40).

O vlastitim teškoćama s poštovanjem pravila govorilo je sedmero sudionika istraživanja. Bilo je moguće prepoznati dva pristupa poteškoćama. S jedne strane mladi svoje teškoće s uvažavanjem pravila opravdavaju nezainteresiranošću društva da pravila i zakone koje je postavilo dosljedno i provede. Primjerice, jedan je dječak rekao: „...*oni mene ni ne pitaju koliko imam godina, nit me traže osobnu, tak da se ni oni ne pridržavaju, nego gledaju svi svoje, oni gledaju da prodaju, ja da si kupim i dobro...ne šalim se, mislim niko me nikad nije pitao koliko imaš godina da mi da*

⁶ Označava položaj pojedinaca u ukupnom uzorku sudionika - u ovom slučaju radi se o izjavi sudionika pod rednim brojem 26 od ukupno 40 sudionika

cigarete.“ (39/40). S druge strane teškoće vide u prezahtjevnosti pravila – „glupa su...traže previše od nas, traže da ne idemo van, da završimo školu...(4/40).

Troje sudionika govorilo je o svom odnosu prema pravilima s razine veza s ljudskom slobodom, njihovog smisla za osobni i društveni život. Govorili su o svom povjerenju u smisao pravila i svom tumačenju tog smisla. Primjerice: „*Ono, nitko nema pravo drugog čovjeka ograničavati niti jedan čovjek smije biti ograničavan...znači krše pravila, ako ne zakon, krše neka ljudska pravila. Isto tako jedan čovjek utječe na drugog... mislim da je to dosta važno... moramo se znači prema drugima odnositi, moramo raditi...recimo znači kao nije zapisano ne smije se smeće bacati na cestu, sad ga ja mogu baciti...nego baš to da pazimo da gledamo...“ (23/40); „...mislim da... vjerojatno sva su pravila s nekim ciljem napravljena.“ (30/40).*

Svoj ambivalentan odnos prema pravilima iskazalo je troje sudionika. Oni kao da još dvoume da li će krenuti u prosocijalnom smjeru. Jedna sedamnaestogodišnja sudionica je to ovako pokazala: „*Mogu poštivati pravila, ali ih ne volim previše. Recimo prekršim pravila kad popušim travu...“ (32/40).*

O svom **odnosu prema radu** govorilo je samo 6 sudionika. Dvoje sudionika kratkim i jednostavnim izjavama opisalo je svoj negativan odnos prema radu: „...samo ja baš ne volim raditi...“ (22/40); „...kad me tjeraju radim...“ (37/40). Ostalih četvero govorilo je puno opširnije i raznolikije o svom pozitivnom odnosu prema radu. Uočljivo je da su tri djevojke iz stambenih zajednica uglavnom govorile o svom odnosu prema radu na radnom mjestu, odnosno o značenju posla za njihov život. Tako primjerice jedna od njih kaže „...a meni danas ovaj posao puno znači, puno, pa jednostavno sam s ljudima. Ja volim biti s ljudima, volim se družiti, volim ljude, volim komunicirati i zbog toga jednostavno volim svoj posao raditi. Ja bi umrla da ja ne radim i da sam ja po cijele dane u ovom stanu.“ (26/40). Četrnaestogodišnji dječak govorio je o svom odnosu prema radu navodeći primjere iz života u obitelji prije dolaska na dijagnostiku iz kojih

se vidi da mu nije teško raditi. Evo tog dijela izjave: „*Nije problem pospremiti krevet ili za sobom, ja i B. zajedno za 15 minuta sve obavimo u štali, kad se vratim u kuću nešto ponovim, pol sata sat napišem zadaću i to je to, ništa previše ne bi očekivali od mene. Kad će trebat orati i to s traktorom meni se to ne čini teško, a imam i neku želju za vožnjom traktora.“ (21/40)*

Odnos prema novcu u samoiskazima djece i mladih je zaokupio pažnju dvostruko većeg broja sudionika nego odnos prema radu. Njih sedmero govorilo je o novcu kao nužnosti. Pa iako su te izjave individualno različite, manje ili više opširne, one nose zajedničku realnu poruku o važnosti novca na razini nužnosti zadane životnim uvjetima. Djeca / mladi tako primjerice kažu: „*Novac nije sve u životu ali s njim se stvarno s njim se puno lakše živi, šta je-je, nek oni pričaju ja znam šta znači bit bez novca tako da... nije novac sve, ali s njim se danas puno lagodnije živi, čovjek si može priuštiti neke stvari.“ (26/40); „...svima nam treba novac, ali ne... ja mogu biti sretna ako baš danas nemam ni pet kuna u novčaniku.“ (40/40)*

Preko doživljaja da s raspolaganjem novca imaju problema o odnosu prema novcu govorilo je troje sudionika. Ti se problemi odnose na neplansko, nepromišljeno trošenje đeparca i probleme sa štednjom. Primjerice, jedan sudionik je o tome rekao: „...recimo primjer, kad imam novca, recimo potrošim novac na nešto, a u tom trenu si mislim zašto bi, onda mi nešto kaže, a dobro, daj ajde, bit će bolje, dobit ćeš opet bla,bla,bla, i onda to potrošim, a drugi dan se recimo lupam po glavi.“ (8/40). Dva dječaka su s malo riječi, izravno i neizravno, naznačila da im je novac na neki način najveća vrijednost („...da, novac je sve ..bez novca se ne može ništa“ (9/40); „Novac, pa... ništa... pa ne znam.. . sreću mi znači.“ (36/40)).

O **odnosu prema autoritetu** govorila su samo dva dječaka koja su u vrijeme istraživanja bili na dijagnostici. Prema opisu jednog od njih vidljiva je usmjerenost na uvažavanje autoriteta zbog njegove pozicije, odnosno moći („Šutil sam, nem se svadil s učiteljem, kak on je... taj učitelj je naklopal, kak da vam to velim... je naklopal jednog dečka iz mogeg razreda tak da se baš s njim

neću.“ (28/40)), a drugi koji autoritete uvažava zbog razlika u godinama kaže: „Poštujem starije...to mi je najvažnije.“(33/40).

Kroz samoiskaz o **odnosu prema ovisnostima** govorila je 1/3 sudionika istraživanja. Na temelju tih iskaza unutar kategorije odnos prema sredstvima ovisnosti iskristalizirale su se dvije dimenzije: prihvaćajući odnos uz povremeno konzumiranje sredstava ovisnosti i neodobravajući odnos.

Iz izjava koje čine sadržaj dimenzije prihvaćajući odnos uz povremeno konzumiranje, a koje je dalo šestoro djece u dobi od 12 do 17 godina vidljivo je da su govorili o povremenom konzumiranju alkohola (3), duhana (2) i marihuane (1). O eksperimentiranju s alkoholom govorili su samo dječaci. Iz svih je izjava vidljivo da se radi o prigodnom pijenju i opijanju. Evo što je jedan od njih rekao: „*pa zna se desiti nekada... vikendom, popijemo obično pivo... kako kada, nekad tri, a nekada i deset...ali ne onako bez veze, više ako je neka fešta...onda volim popiti, da se malo opustim, da sam vesel...Pa da, prvi put smo htjeli probati. Pa smo bili veseli, pa nam se dopalo, onda je došao sljedeći vikend, pa idemo opet i tako...*“ (2/40). O pušenju, također kao dijelu društvenog života, govorio je jedan sudionik i jedna sudionica istraživanja („...neki kažu da kad si živčan da ideš pušiti, neki kažu da se malo preseravaš dok pušiš, bez veze pušim. Kada idu drugi idem i ja. Nikad sama ne pušim, jedino u društvu...ne mislim da me ne bi prihvatili u društvu da ne pušim, nego meni je tak gušt.“ (16/40). Marihuanu i svoj odnos prema povremenom konzumiranju u samoiskazu je spomenula samo jedna sedamnaestogodišnja djevojka. Svoj odnos i razloge, bolje rečeno dobitke od korištenja marihuane ovako je opisala: „*Ja mislim za marihuanu da ju želim koristiti još neko vrijeme, dok se jednostavno ne rješim ovih neki stvari iz prošlosti. Ne želim ju često koristiti, ali želim prestati koristiti terapiju „Helexa“ ...mene više marihuana motivira, ovako npr. posebno za crtanje, keramiku, za učenje, i od kad se sve to desilo u prošlosti ja imam puno manje koncentracije. Sa marihuanom dobijem više koncentracije, motivacije, energije za sve što treba napraviti....Kad stvorim ono što želim, kad si*

napravim neki cilj koji želim ostvariti, npr. želim početi slikat, i kad počnem slikati baš onako da mogu svoje slike stavljati na izložbe, tad znam da sam uspjela i više mi nije potrebna motivacija pomoću marihuane.“ (32/40).

Negativan, odnosno odbijajuću odnos prema sredstvima ovisnosti prepoznat je kod 11 sudionika istraživanja oba spola u dobi od 12 do 17 godina. O odbijajućem odnosu govorili su na tri načina: kroz nezainteresiranost za drogu, kroz loše iskustvo bliskih osoba s alkoholom te kroz vlastito loše iskustvo s marihuanom. Šestero ih je govorilo o tome kako ih droga ne zanima, kako je to loša navika kojoj se ne žele prepustiti, kako se maknu iz društva kad se droga pojavi, odnosno da se ne kreću u takvom društvu. Evo primjera kako su dvoje mladih formulirali izjave o svom odnosu prema sredstvima ovisnosti: „...*nisam od onih koji u slobodno vrijeme odu se pikat ili to, trava ili marihuana, ja to ne koristim. Ja kad vidim druge da to rade, ja se radje maknem od njih i odem u svoju slobodu, sjednem na bicikl i odem, totalno zadovoljan.*“ (13/40); „*Zato jer to i šteti mozgu i troši se novac sad previše i kad se navikneš na to, onda to treba kao ono treba ti to svaki dan, ovo-ono...Ne, to sam imao prilike mali milion puta probat al nisam htio. Radi mame i tak to, onda bi se naviko i onda bi mi to i više novaca otišlo...*“ (29/40).

Posebno snažno djeluju izjave troje mladih koji su svoj odbijajući stav prema alkoholu izgradili gledajući bliske osobe i posljedice koje je alkohol na njih ostavio. To su loše iskustvo transformirali u snagu na kojoj su utemeljili odluku da neće piti. Za primjer smo izdvojili jednu izjavu: „...*baš zato što je tako ja neću se odat alkoholu i neću ići krivim putem, al ne ona je to napravila tako i sad je ono... Aaaa, pa sudeći po svemu što sam ja prošla zbog alkohola, ja sam rekla da ja nikad neću početi pit i nikad neću bit kao moj tata ili ko moja mama i nikad neću svojoj djeci to...možda ja to sad kažem. Možda ono...ne znam što će biti dalje, al ne vjerujem, nakon svega da bi čovjek, ak to prođe i ak zna što je alkohol i kako alkohol utječe, ako ti piješ na druge ljude utječe, na tvoju djecu, mislim da ne bi to priuštila nikome, ni svom mužu...ajde ako će to biti djeci, ako će bit..i tako,*

ono ... ne znam, jednostavno mislim, a što će ti alkohol? Možeš... ne znam, svi kažu ja pijem zbog problema i onda zaboravim na probleme, a kaj, imat ćeš uvijek probleme, svaki put jedan problem rješiš, drugi ti se stvori i kaj ti moraš stalno pit da bi ti zaboravljio na probleme, ti se možeš napit i možeš se otriježnit i kaj opet ti je problem još uvijek tu, neće on nestat, jednostavno, bez veze uništavaš svoj život, svoj organizam...ono...“ (15/40)

O vlastitom negativnom iskustvu s marihuanom i o tome da im „to nije trebalo“ govorila su dva četrnaestogodišnja dječaka. Prepoznatljivo je u tim izjavama da je odluka o prestanku utemeljena na gubicima (koncentracije, sjećanja, dobrog osjećaja) koje je konzumiranje marihuane sa sobom donosilo: „...konzumirao sam marihuanu, u S..., još prije nego sam došao u Dom... dečki su me pozvali i dali su mi. Želio bi prestati s tim. Zato sam i pristao da me odmah uključe u savjetovalište za suzbijanje ovisnosti. Ta marihuana, kako bi rekao, nije mi ni pomogla, nije mi

ni odmogla. Sad se trudim da ne pušim niti obične cigarete. Ne mislim nastaviti sa marihuanom. Kad sam ju konzumirao, nakon toga se nisam mogao ničega sjetiti, sve zaboraviš, ne mogu se sjetiti ničega tjedan dana.“ (17/40); „...sad travu sam počeo pušiti baš sad, ono osmi razred i to, tako... čujte, ako sam se ja odrekao onda možete znati što to znači pušiti travu, loše, nije dobro... travu sam ja sam prekrižio, nije to ničije, to sam si ja osobno rekao neću pušiti travu i gotovo. Trava meni ne treba u životu, ništa što meni, mislim ak meni nije dobro, nisam se dobro osjećao, zašto bi pušio travu...“ (18/40).

I na kraju razmatranja odnosa sudionika istraživanja prema psihosocijalnim rizicima za upoznavanje **odnosa prema nasilju** stoje nam na raspolaganju samo relativno kratki opisi triju djevojaka u dobi od 13 do 16 godina. Radi se o ne prihvaćanju nasilja, međutim, osim što su kratki ti su opisi i deklarativne prirode („...štićenik šticenika ne smije tući.“ (16/40); „Mislim nikome ne bi preporučila ono kao roditeljima da daju

Tablica 4. – Broj kodiranih izjava po pojedinim područjima

Područja:	Broj kodiranih izjava:
• O sebi	452
• Djetinjstvo	194
• Obitelj	641
• Škola	291
• Vršnjaci i slobodno vrijeme	472
• Poremećaji u ponašanju	140
• Intervencije	497
• Strategije suočavanja	108
• Normativne orijentacije	134
• Budućnost	190
Sveukupan broj kodiranih izjava	3119

7 Kodirana izjava je sažeta, autentična izjava ili kod 1. reda

djeci da gledaju nasilje, bilo u filmovima, bilo u školi, bilo doma, bilogdi. Ono, praktički nisam za nasilje.“ (38/40); „...ja svoje dijete nikad ne bi tukla.“ (5/40)) pa ne saznajemo ništa o osobnoj razini jer ne uključuju vlastito iskustvo s tuđim nasiljem i ne govore ništa o eventualnoj vlastitoj nasilnosti.

Rasprava

Analizom zapisa samoprezentacije kroz polustrukturirani intervju 40 adolescenata koji su sudionicima ovog istraživanja postali u trenutku kad se donosi za njih važna odluka o eventualnim budućim intervencijama i promjeni smještaja pokazalo se da se kroz te samoprezentacije aktualizira deset različitih tema, odnosno životnih područja. Na pojedinačnoj razini, koja nije predmet ovog rada, prisutnost i udio pojedine teme u cjelokupnoj samoprezentaciji zaista je raznolika. Na grupnoj razini, na razini cijelog uzorka sudionika istraživanja moguće je utvrditi dominaciju određenih tema u samoprezentacijama. Kao što je vidljivo iz tablice 4 adolescenti su najviše elaborirali teme obitelj, ranije i sadašnje intervencije, vršnjaci i slobodno vrijeme te o sebi, dok je tema normativne orijentacije uz strategije suočavanja najmanje prisutna u samoprezentacijama.

Iz toga možemo zaključiti da tema normativne orijentacije nije među najvažnijima za sudionike ovog istraživanja. Međutim, možemo se složiti da ono što su rekli donekle omogućava upoznavanje normativnih orijentacija iz njihove perspektive. Iako se ne radi o velikom boju izjava zamjetna je međusobna raznolikost. Ta je različitost omogućila da se unutar promatrane teme prepozna sedam sadržajno različitih aspekata normativnih orijentacija. Adolescenti, sudionici istraživanja opširnije su elaborirali onaj dio teme kojim se opisuje njihov odnos prema normama, životnom usmjerenju i ovisnostima, a manje opširno one aspekte koje se odnose na specifične vrijednosti. Temeljem navedenog može se reći da je ostvaren prvi cilj ovog rada. Pri tom je na ovoj razini rasprave rezultata moguće uočiti zajednička obilježja na sadržajnoj i stilskoj razini.

Kao najprepoznatljiviji sadržaji koji proizlaze iz izjava na temu normativnih orijentacija poja-

vljuju se svojevrsna operacionalizacija pravila i vrijednosti. Naime, moglo bi se reći da je vlastito ponašanje, manje ili više konkretizirano, sredstvo uz pomoć kojeg su adolescenti govorili o svom odnosu prema pravilima i vrijednostima. Na taj način i pravila i vrijednosti su poslužili da se vlastito ponašanje bolje opiše i objasni, a u nekim slučajevima i evaluira. Kako funkcija pravila i vrijednosti i jest stvaranje standarda za opisivanje i „mjerenje“ ponašanja (Marsh, Rosser i Harre, 1978., Ajduković, 1989) ta nam informacija može govoriti o „normalnosti“ odnosa sudionika istraživanja prema pravilima i vrijednostima u svakodnevnom životu. Upravo to, saznati kako mladi za koje se često misli da su im ne samo pravila nego i cjelokupni životni uvjetni nametnuti mimo njihove volje, razmišljaju o tim uvjetima kroz strukturu i norme koje u njoj postoje i jest bilo najvažnije iz perspektive ovog rada.

Sadržaj i stil izjava se povezuju tako da se dobiva dojam spontanosti u samoprezentaciji. Glede stila ili načina na koji su u intervjuima adolescenti govorili o sebi i svom životu na razini ove teme uočljiva su dva obilježja – samopredstavljanje kroz navođenje primjera i kroz usmjerenost na pozitivno. Ta usmjerenost na navođenje primjera i donošenje odluka preko iskustva iz vlastitog života i života svojih bližih naročito je uočljiva i snažna u pojedinim aspektima teme, primjerice u odnosu prema ovisnostima i prema radu. Pozitivna životna usmjerenost prepoznata u većini izjava može s jedne strane biti strategija samopredstavljanja koja u pozadini ima potrebu za predstavljanjem na socijalno poželjan način, što je posebno značajno u situaciji kad se donose važne životne odluke. No, kako je s druge strane ta pozitivna usmjerenost prepoznata i u drugim područjima samoprezentacije koja se odnose na pojedinca i njegovu osobnost (Lebedina-Manzoni, Novak i Jeđud, 2005) i budućnost (Žižak, Koller-Trbović i Jeđud, 2005) moglo se bi se reći da su adolescenti, sudionici ovog istraživanja optimističniji u onim aspektima vlastitog života u kojima budućnost uglavnom ovisi o njima samima.

Ovaj rad kao i cjelokupno istraživanje šalju dvije vrste poruka. Jedna vrsta poruka je sadržana

u konkretnim rezultatima, to jest autentičnim porukama adolescenata koji su nas kroz te poruke upoznali sa svojim pogledom na vlastite normativne orijentacije. U tom smislu saznali da su dominantni aspekti normativnih orijentacija sudionika ovog istraživanja odnos prema pravilima, životna orijentacija i odnos prema sredstvima ovisnosti, te da iako individualno vrlo raznoliki, na grupnoj razini ti odnosi imaju pozitivnu konotaciju.

Druga vrsta poruka proizlazi iz tipa istraživanja i metodoloških mogućnosti koje pružaju šansu da se perspektiva i riječi adolescenata prenesu u što izvornijem obliku, a ipak stručno obrade i protumače. Tako se potvrđuje ne samo da djeca i mladi trebaju, nego i da mogu biti relevantni izvori informacija o stvarima koje se njih tiču, kako u istraživanjima tako i u svakodnevnom životu. To je poticaj da se u procesu procjene potreba i planiranja intervencija uz heteroprocjene uključi i samoprezentacija adolescenata, to jest sudionika dijagnostičkog procesa. Bez toga nema procesne, interaktivne i cjelovite procjene potreba. Tako Rapuš-Pavel (1999, str. 2) navodi: "...uključivanje samoprezentacije u proces socijalnopedagoškog dijagnostičkog odlučivanja vodi boljem integrativnom razumijevanju pojedinca i njegove

životne situacije. Kroz samoprezentaciju mlada osoba dobiva mogućnost reflektiranja, rekonstruiranja i predstavljanja svojih razmišljanja, što mu služi kao ogledalo osobnog rasta i identiteta."

U tom smislu, a vezano uz ostvarenje drugog cilja ovog rada, za konceptualizaciju praktičnog modela participativne socijalnopedagoške dijagnoze posebice su značajna saznanja koja kao sekundarna dobit proizlaze iz dobivenih podataka. Ta je saznanja moguće ovako predstaviti.

- u svojim samoprezentacijama tijekom procesa procjene potreba i planiranja intervencija adolescenti temu normativne orijentacije elaboriraju u suženom značenju;
- stilski, samoprezentacija počiva na davanju primjera;
- postoji spontana usmjerenost na predstavljanje svog odnosa prema pravilima, životu u budućnosti i značajnim psihosocijalnim rizicima;
- poticanje izjava o drugim aspektima normativnih orijentacija, posebice o specifičnim vrijednostima, kroz polustrukturirani intervju traži da se pitanja i druga sredstva poticanja tijekom intervjua pomnije isplaniraju, odnosno zahtijeva vođenje intervjua na strukturirani način.

Literatura

- Ajduković, M. (1989): Vrijednosne orijentacije maloljetnih delinkvenata. Narodne novine, Zagreb.
- Barns, R.M. (1985): Child, Family, School, Community. Fourth Edition. Harcourt Brace College Publishers, Fort Worth.
- Bašić, J., Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (2004): Prijedlog pristupa rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju djece mladih. (U) Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Uzelac, S. (ur): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 147-156.
- Becker, M. (2004): The Lifestyle and Value-Oriented of German Youth Today. Internet verzija.
- Benerjee, R. (2002): Children's understanding of self-presentational behavior: links with mental state reasoning and the attribution of embarrassment. Merrill-Palmer Quarterly, 48., 4., Internet verzija.
- Bouillet, D. (1998): Priručnik za diferencijaciju tretmana maloljetnih delinkvenata na temelju konceptualne razine s uputama za upotrebu testa nedovršenih rečenica. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
- Carroll, A., Hattie, J., Durkin, K. and Hoghton, S. (2001). Goal-setting and reputation enhancement: Behavioral choices among delinquent, at-risk and not at-risk adolescents. Legal and Criminological Psychology, 6, 165-184.
- Catania, J.A. (1999): A Framework for Conceptualizing Reporting Bias and Its Antecedents in Interviews Assessing Human Sexuality. The Journal of Sex Research, 36., 1., Internet verzija.
- Chatterjee, P., Bailey, D. and Aronoff, N. (2001): Adolescence and Old Age in Twelve Communities. Journal of Sociology and Social Welfare, 28., 4., 121-144.
- Coie, J. D. and Pennington, B.F. (1976): Children's Perceptions of Deviance and Disorder. Child Development, 47., 407-413.
- Feldman, R.S., Forrest, J.A. and Happ, B.R. (2002): Self-Presentation and Verbal Deception: Do Self-Presenters Lie More? Basic & Applied Social Psychology, 24., 2., Internet verzija.
- Gjesme, T. (1983). On the concept of future time orientation: Consideration of some functions' and measurements' implications. International Journal of Psychology, 18, 443-461.
- Lebedina-Manzoni, M., Novak, T. i Jeđud, I. (2005): Doživljaj sebe u obitelji. U tisku.
- Lukin, P.R. (1979): The Relationship of Recidivism of Juvenile Delinquents to Changes Made During Residential Treatment. Dissertation. Graduate School of State University of New York, Buffalo.
- McWhirter, J.J. and McWhirter, B.T. (1994). High- and Low-Risk Characteristics of Youth: The Five Critical Skills of Competency. Elementary School Guidance and Counseling, 28, 3, Internet verzija.
- Marsh, P., Rosser, E. and Harre, R. (1978): The Rules of Disorder. Routledge & Kegan Paul, London.
- Mollenhauer, K. and Uhlendorff, U. (1995): Sozialpaedagogische Diagnosen II. Selbstdeutungen verhaltensschwieriger Jugendlicher als empirische Grundlage fuer Erziehungsplaene. Materialien. Juventa Verlag. Weinheim und Muenchen.
- Nurmi, J.E. (1989): Development of Orientation to the Future During Early Adolescence: A Four-Year Longitudinal Study and Two Cross-Cultural Comparisons. International Journal of Psychology, 24, 195-214.
- Nurmi, J.E., Liiceanu, A. and Liberska, H. (1999): Future-Oriented Interests. (u) Alsaker, F.D. at all (eds.): The Adolescent Experience: European and American Adolescents in the 1990s. Lawrence Erlbaum Associates, New York, 85-97.
- Porter, J. and Lacey, P. (2005): Researching Learning Difficulties. Paul Chapman Publishing, London. Adolescence, 39., 156., Internet verzija.

- Raboteg-Šarić, Z. i Rogić, I. (2002): Daleki život, bliski rub. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture. (u): Ilišin, V. i Radin, F. (ur): Mladi uoči trećeg milenija. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva mladeži, Zgareb, 47-78.
- Rapuš-Pavel, J. (1999): Samoprezentacija mladostnikove življenske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialno pedagoške diagnoze. Magistarsko delo. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Socialna pedagogika.
- Regoli, R. M. and Hewitt, J.D. (1991): Delinquency and Society. McGraw-Hill, Inc., New York.
- Schwandt, T.A. (2000): Meta-analysis and everyday life: the good, the bad, and the ugly. American Journal of Evaluation., 21., 2., Internet verzija.
- Sheehan, J.J: (1979): Conformity Prior to the Emergence of a Group Norm. Journal of Psychology, 103., 121-127.
- Shek., D.T., Lam, M., Lam C. and Tang, V. (2004): Perception of Present, Ideal, and Future Lives among Chinas Adolescents Experiencing Economic Disadvantage. Adolescence, 39., 156., Internet verzija.
- Trommsdorff, G. (1983): Future Orientation and Socialization. International Journal of Psychology, 18, 381-406.
- Žižak, A. (1984): Diferencijacija tretmana. Institucionali tretman osoba društveno neprihvatljivog ponašanja. Republički zavod za socijalnu rd SRH, Zagreb, 84-93.
- Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (2003): Sudjelovanje djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija. Dijete i društvo, 5, 1, 119-136.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. i Jeđud, I. (2005): Samoiskaz djece i mladeži u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju o budućnosti. Dijete i društvo, 7., 1., 117-137.
- Williams, M., Hudson, J. and Lawson, R.J. (1999): Self-presentation in sports: initial development of a scale for measuring athletes' competitive self-presentation concerns. Social Behavior and Personality, 27., 5., 487-502.

NORMATIVE ORIENTATION OF AT-RISK ADOLESCENTS MADE KNOWN THROUGH SELF-PRESENTATION

Abstract

Literatre review is showing that verious phenomenons are considered and defined as normative orientation. For example: lifestyle-orientation, future-orientation, value-orientation, as wel as some aspects of moral development. Most of the researches focused on discovering and describing those aspects of life of adolescents are very similar regarding applied (quntitative) methodology. In this article qualitative approach is applied. The data regarding normative orientation of at-risk adolescents were colleted through self-presentation strategy. The first aim of this paper is to offer an insight into authentic cognitive patterns of adolescents regarding lifestyle orintation, norms, specific velues, as wel as psychosocial risks. Second aim of this paper is to consider the meaning of the reange of adolescent's normative orientation for the conceptualization of social-pedagogical diagnosis. Participants are forty adolescent aged 12 to 20, who at the time of reserch were included in the process of needs assessment and interventio planing (27 were in the assessment process in specialized diagnostic institution and 13 in the children's home preparing for the independent living in the community). Adolescent masages collected through self-presentation were procesed based on qualitative data analysis. The scope of normative orientation was defined through seven categories: life orientation, relation towards norms, relation towards work, relation towards many, relation towards authority figures, relation towards drags and relation towards violence. Much more elaborated was the part of the theme conserning relatin towards norms, lifestyle and adiction, and less elaboreted vere specific velues. Regarding style of self-presentation two important features were found, and named as self-presentation through examples and self-presentation through positive orientation

Key words: *normative orientation, self-presentation, at-risk adolescents*